

Гарадзенская каталіцкая парафія ў XV–XVII ст. Частка трэцяя: Касцёл св. Тройцы, касцёлы і прытулкі св. Мікалая і св. Духа ў Гародні

Крыніца друкавання: Гарадзенская каталіцкая парафія ў XV–XVII ст. Частка трэцяя: Касцёл св. Тройцы, касцёлы і прытулкі св. Мікалая і св. Духа ў Гародні [Электронны рэсурс] // Narodnia.com. – 2013. – 24 каст. – Рэжым доступу: <https://narodnia.com/be/uczora/vkl-recz-paspalitaja/433-horadzienskaja-katalickaja-parafija-03>. – Дата доступу: 15.06.2017.

Пачатак артыкула:

Гарадзенская каталіцкая парафія ў XV–XVII ст. Частка першая

Гарадзенская каталіцкая парафія ў XV–XVII ст.: Стварэнне парафіі св. Панны Марыі ў Гародні. Гарадзенская парафія становіцца прэпазітурай

У дакуменце пра стварэнне прэпазітуры згаданыя касцёлы і прытулкі св. Мікалая і св. Духа. Варта пазнаёміцца з паходжаннем гэтых касцёлаў і іх становішчам у горадзе.

Касцёл св. Мікалая у Гародне, па звестках візітатара 1662 г., быў фундаваны ўладарамі Аляксандрам і Жыгімонтам Старым, але, на жаль, прывілеі не захаваліся, даты фундацыі невядомыя. Касцёлу было штогод прызначана з кожнага з 6 маэнткаў па 6 бочак жыта, 1 бочцы пшанічнага соладу, 3 бочки жытнёвага солада, па 1 кныры. Ад Гародні – 2 посуды чыстага мёда, 1 камень воску, ад Гародні падатку капшчызны – 3 капы грошай, ахоўнік з замку 36.

На жаль, гэтая фундацыя цяжка ажыццяўлялася на практыцы, ксяндзу не ставала сродкаў на харчаванне. На просьбу Мікалая Ташыцкага, ксяндза касцёла св. Мікалая, Жыгімонт Аўгуст 9 красавіка 1536 г. выдаў прывілей, якім змяніў фундацыю. Дзеля таго што было цяжка кантраляваць здачу даніны з 6 маэнткаў, было вырашана даваць даніну толькі з аднаго, Лабенскага, маэнтка – 36 бочак жыта, 6 бочак пшанічнага соладу, 18 бочак жытнёвага соладу, 3 капы літоўскіх

грошай капшчызны. Замест мёда вызначана было даваць за кожны посуд – па паўкапы грошай, за камень воску – 50

грошай, за кожнага з шасці кныроў – па 24 грошы, і, як і раней, даваць ахоўніка з замка 37.

Лакалізацыю касцёла св. Мікалая ў Гародні паспрабаваў вызначыць П. Баравік, зрабіўшы выснову, што ён меў функцыянаваць як капліца пры замку ўладара ў Гарадніцы (Horodnica). Такім чынам, П. Баравік мяркуе, што гэтаму касцёлу былі нададзены шэсць валокаў зямлі, так званы фальварак св. Мікалая 38.

Пасля 1561 г. касцёл св. Мікалая трапіў у распараджэнне горадзенскага прэпазіта, пры ім пастаянна рэзідаваў мансіянарый, найчасцей віцэ-прэпазіт, і выконваў душпастырства, атрымліваючы, як згадана, вызначанае пражыццё ад прэпазіта. Так гэты касцёл існаваў да вайны, якая пачалася ў 1655 г. і ў часе якой касцёл быў ператвораны Масквой ў попел (а Moschis in cineres redacta) 39, а пасля вайны не адбудоваўся. Былыя вернікі касцёла св. Мікалая мелі наведваць іншыя каталіцкія касцёлы Гародні. Засталыя ўладанні назаўсёды перайшлі ў распараджэнне горадзенскага прэпазіта. Па звестках 1661 г., уладанні касцёла св. Мікалая выкарыстоўваліся для ўтрымання віцэ-прэпазіта 40. Па звестках 1662 г., дзве траціны прыбыткаў ад уладанняў гэтага касцёла мелі прызначацца віцэ-прэпазіту, а траціна – мансіянарыям. У 1662 г. апрацоўваліся толькі тры паўвалокі 41.

19 кастрычніка 1550 г. у Варшаве каралева Бона прызначыла фундацыю горадзенскаму касцёлу і прытулку св. Духа, каб паклапаціліся жабракамі і пакрыўджанымі. У Гародні быў выдзелены ўчастак Puskarzewska з пабудовамі, дзе меў быць заснаваны прытулак, каб жыць 24 жабракам любога полу і іх абслугоўваючым. З горадзенскага маёнтку ім штогод на харчаванне мелі даваць 40 бочак жыта, 8 бочак гароху, 10 бочак звычайнага зерня на суп, 4 посуды солі, 20 бочак звычайнага зерня на піва. На сала, масла і сыр 15 коп грошай. 4 посуды салёнай рыбы, 5 бочак канаплянага семя, 1 бочка маку, 7 посудуў квашанай капусты, 14 посудуў свежай капусты, 18 бараноў, 16 галоў буйной рагатай жывёлы. Таксама на Вялікдзень даваць 28 навесаў (каптуроў),

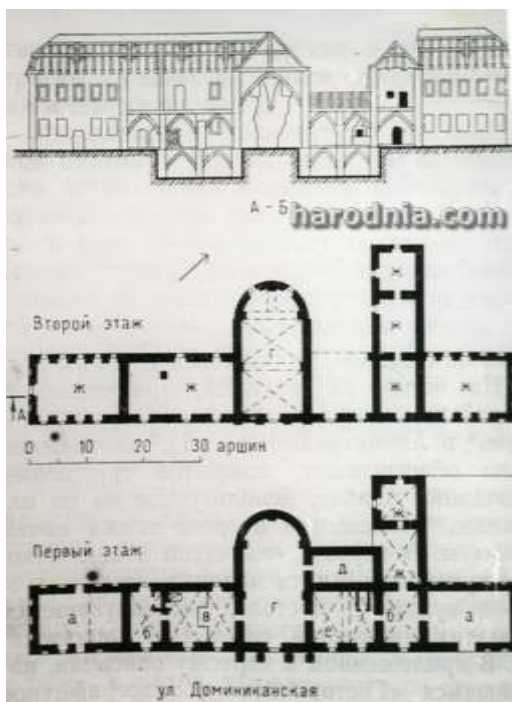
Касцёл св. Духа (8) на плане цэнтральнай часткі горада 1795 года

драўніны для падтрымання агня і печак, 26 сярмягаў, 52 кашулі са звычайнага матэрыялу, 26 жаночых сукенак, 26 параў ботаў 42. З гэтага прывілею можам скласці вобраз, якімі былі вопратка і штодзённае меню жыхароў жабрачага прытулку.

Кіраваць прытулкам меў прадстаўнік Гародні і прызначаны каралевай Бонай тагачасны горадзенскі эканом Себасцьян Дыбоўскі 43. Па звестках Ю. Гардзева, прытулак стаяў у канцы галоўнай Віленскай вуліцы, што вяла ад Ратушняй плошчы праз увесь горад да дарогі на Вільню 44.

Калі ў 1561 г. у Гародні стваралі прэпазітуру, прытулак св. Духа патрапіў у распараджэнне гарадзенскага прэпазіта. Гарадзенскі прэпазіт Францішак Далмат-Ісайкоўскі 13 і 16 студзеня 1637 г. у гарадзенскай ратушы судзіўся з завінавчанымі прытулку шляхціцам Войцехам Вішнеўскім (Wiszniewski), гарадзенскімі раднымі Янам Цвіклам (Cwikła), Янам Калачкоўскім (Kołaczkowski), Янушам Фандэберкам, Міколам Краснеўскім (Krosniewski) і з самім горадам Гародняй, ад іх меў спагнаць не адданыя прытулку св. Духа пазыкі 45.

Прытулак св. Духа перажыў акупацыю 1655–1661 гг., хоць дзеля знішчэнняў пазбыўся часткі прыбыткаў. Як і перад вайной, так і пасля яе прытулак сутыкнуўся з цяжкасцямі атрымання прызначанага яму забеспячэння і прыналежных прыбыткаў. 9 чэрвеня 1661 г. гарадзенскі прэпазіт Аляксандр Хадкевіч скардзіўся, што прытулак св. Духа не атрымаў прызначанага забеспячэння з гарадзенскага палацу, таму жабракоў засталася гэтулькі, колькі маглі пражыць з міласціны і сродкаў віцэ-прэпазіта, не было сродкаў на рэстаўрацыю прытулку 46. Тады былі прызначаны камісары для перагляду прыбыткаў прытулку. У дэкрэце ад 11 лютага 1662 г. яны пастанавілі, што гарадзенская каралеўская эканомія сапраўды вінная прытулку, было загадана пазыкі аддаць, а атрыманыя прыбыткі прэпазіт меў падзяліць, палову з іх прызначыць на рэстаўрацыю фары, а палову – на рамонт прытулку. Каб далей ўсе сродкі, прызначаныя фундацыямі, даходзілі да парафіі і прытулку св. Духа, вырашана было з гарадскога магістрата прызначыць аднаго богабязнага чалавека наглядаць за жабракамі і іх сродкамі. Скарбніца прытулку мела замыкацца на два замкі, адзін ключ захоўваўся ў асобы, прызначанай пробашчам, другі – у прызначанага горадам чалавека, каб адзін без другога не маглі дабрацца да зерня і грошай. Пробашч, эканом двара і гарадскі магістрат вызначылі, якія асобы могуць жыць у прытулку. Імкнуліся забяспечыць, каб выпадковыя перакінчыкі не скарысталіся сродкамі прытулку 47.

План кляштару св. Духа ў пач. 19 ст.

У 1674 г. гэты гарадзенскі прытулак быў у зусім кепскім стане, дах рамантаваўся. Было загадана наглядаць за жабракамі, што ў ім жылі, а асабліва за скарбніцай прытулку 48. У 1680 г. згадваецца мураваны прытулак св. Духа 49, цвёрда ўрослы ў жыццё Гародні, ён выконваў важную ролю па карытатыўным апекаванні ў горадзе.

Найтаемнейшай у Гародні ёсць гісторыя касцёла св. Тройцы. Невядома, калі касцёл быў фундаваны, ёсць згадкі, што ён быў заснаваны як касцёл пры кляштары аўгусцінцаў у часы Аляксандра 50. Меў утрыманне з каралеўскай гарадзенскай эканоміі, а гэта значыць, што фундатарам

быў уладар. Касцёл згадваецца ў даследаваным Аляксандравым прывілеі ад 1494 г. гарадзенскаму парафіяльнаму касцёлу, што акрэсліваў межы ўладанняў парафіі (*versus ec(c)lesiam claustralem sancte Trinitatis*) 51.

Няясна, чаму ў сярэдзіне XVI ст. кляштар перастаў дзейнічаць, даследнікі называюць розныя прычыны, аднак яны ўсе пакуль што застаюцца на ўзроўні прыпушчэнняў 52. Калі не засталася кляштара, 16 лютага 1553 г. у Ломжы каралева Бона прызначыла фундацыю прытулку св. Тройцы, перадаўшы яму прыбыткі былога кляштара.

Паводле фундацыі Боны штогод на дзень св. Марціна эканом з гарадзенскага двара меў даваць для прытулку 22 бочкі жыта, 10 бочак гароху, 60 коп літоўскіх грошай на набыццё патрэбных рэчаў. Прытулку Бона перадала надзел, на якім раней стаяў кляштар, з усімі прыналежнымі кляштару прыбыткамі: дзесяцінай зерня ўсіх відаў з уладанняў Крынкі (Krynki) і Перстунь (Perstuń), сялянамі ўладання Крынкі (10 службаў), 2 корчмамі ў Гародні, 12 копамі грошай (капшчызна) з каралеўскіх корчмаў і 3 азёрамі. З усіх гарадзенскіх кірмашоў, што адбываліся штотыдзень, на якіх прадавалі цяляціну, прытулку мелі даваць па 1 літоўскім грашы. Прэпазітам св. Тройцы каралева Бона прызначыла ксяндза Баўтрамея. Правізарамі прытулку былі прызначаны пробашч гарадзенскай парафіі, штогод выбіраны прадстаўнік горада і каралеўскі эканом Гародні. У прытулку загадана было ўтрымліваць 30 жабракоў і 3 абслугоўваючых 53. Такім чынам, прытулак св. Тройцы меў кіравацца таксама, як і прытулак св. Духа.

За атрыманыя дарэнні прэпазіт меў штотыдзень праводзіць па дзве імшы: па нядзелях на гонар св. Тройцы, з малітвамі за ўладара і яго сям'ю, продкаў і нашчадкаў, па пятніцах на гонар Хрыстовай Пакуты, за фундатараў і інш. дабрадзеяў 54.

24 сакавіка 1553 г. у Кракаве Жыгімонт Аўгуст пацвердзіў прывілей каралевы Боны. 10 студзеня 1584 г. у Гародні Сцяпан Батура пацвердзіў прызначэнне прытулку дзесяціны зерня з Крынак і загадаў горадзенскаму эканому з горадзенскага двара на дзень св. Марціна даваць прызначаную дзесяціну зерня (28 бочак) 55.

Стварэнне прытулкаў было звычайнай з'явай у тагачасным асяроддзі, што адпавядала хрысціянскаму вучэнню аб любові да бліжняга, дапамозе жабракам і пакрыўджаным. Звяртаем увагу, што ў прытулку св. Тройцы мелі жыць 30 жабракоў, больш, чым у прытулку св. Духа (у ім, як згадвалася, 24). Гэта паказвае, што маёмасць прытулку св. Тройцы, спадкаваная ад кляштара і палепшаная каралевай Бонай, была большаю, чым у прытулку св. Духа.

У 1561 г. гарадзенскі прэпазіт, аб'яднаўшы сродкі фундацый св. Мікалая і св. Духа ў Гародні, не атрымаў у кіраванне касцёла і прытулку св. Тройцы, мабыць, з-за таго, што першасная фундацыя касцёла св. Тройцы была прызначана манахам, а пробашч парафіі не меў права пераймаць маёмасці кляштара.

Хоць горадзенскаму прэпазіту не быў прызначаны касцёл св. Тройцы і яго прыбыткі, аднак найверагодней прэпазіт, скарыстаўшыся нагодай, імі авалодаў. У гістарыяграфіі згадваецца, што манах айцец Фелікс Яскульскі (Яскулоўскі) ордэну аўгусцінцаў (ордэн у 1623 г. (ці ў 1625 г.) спрабаваў аднавіцца), прыехаўшы ў Гародню, судзіўся з прэпазітам (Станіславам Крыцкім) з-за самавольнага заняцця касцёла і кляштара аўгусцінцаў. Умяшаўся віленскі біскуп Яўстахій Валовіч і памірыў абодва бакі, пробашч паабяцаў аўгусцінцам аддаць частку ўладанняў, пабудаваць драўляны кляштар і касцёл. Прэпазіт абяцанне стрымаў, аднак абставіны перашкодзілі аўгусцінцам асталявацца ў Гародні 56. Назаўсёды яны пакінулі Гародню яшчэ перад бядотамі і паморкам, выкліканымі войнамі сярэдзіны XVII ст. 57.

У драўляных будынках кляштара спрабавалі асталявацца францішканцы, што імкнуліся мець місію ў Гародні. Ненашмат памыляюцца стваральнікі Kodeks'a dyplomatyczn'ага, калі сцвярджаюць, што згаданы ў прывілеі Аляксандра ад 1494 г. касцёл св. Тройцы, мабыць, належаў францішканцам 58. Яны сапраўды ў нейкі момант на яго квапіліся. Невядома

чаму францішканцам не пашчасціла, драўляныя будынкі, як пазней згадваюцца, згарэлі 59.

У візітацыі 1662 г. сцвярджаецца, што касцёл св. Тройцы быў спалены Масквой (а Moschis combusta) 60. Калі не захавалася аўгусцінцаў і францішканцаў, а найверагодней не засталася і касцёла, яго прыбыткі пераняў прытулак св. Духа. У візітацыі 1662 г. фундацыя прытулку св. Тройцы была ўпісана да фундацыі прытулку св. Духа, было загадана ўтрымліваць агулам у абодвух прытулках 30 жабракоў 61. Частку прыбыткаў св. Тройцы перадалі мансіянарыям. У 1662 г. згадваецца ўласнасць касцёла св. Тройцы, які больш не дзейнічаў, – 16 зямельных надзелаў з садоўнікамі, якія мелі з кожнага надзелу адпрацоўваць 12-дзённую адпрацоўку і плаціць па палове залатога чыншу. Гэтыя прыбыткі былі прызначаны мансіянарыям 62. У 1673 г. афіцыйна быў скасаваны гарадзенскі кляштар аўгусцінцаў 63.

Сённяшні выгляд кляштара Святога Духа

Абагульняючы, з трох касцёлаў св. Тройцы, св. Духа, св. Мікалая пасля расійскай акупацыі 1655–1661 г. у Гародні застаўся толькі адзін касцёл св. Духа з прытулкам, залежным ад гарадзенскага парафіяльнага прэпазітурнага касцёла.

Vaida Kamuntavičienė (Вайда Камунтавічэне)

З літоўскай мовы пераклаў Алесь Мікус

Заканчэнне артыкула:

Гарадзенская каталіцкая парафія ў XV–XVII ст. Частка чацвёртая: Становішча касцёла св. Панны Марыі ў Гародні па звестках 1662, 1674 гг.

- 36 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 21v.
- 37 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 22–22v.
- 38 Borowik P. *Jurydyki...* S. 111.
- 39 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 21v.
- 40 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 28v.
- 41 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 22v.
- 42 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 14.
- 43 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 14v.
- 44 Гардзеў Ю., Магдэбурская Гародня ... С. 84.
- 45 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 18–21v.
- 46 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 29.
- 47 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 16v–17v.
- 48 Kurczewski J. ... Арк. 53.
- 49 Гардзеў Ю., Магдэбурская Гародня ... С. 84.
- 50 У гістарыяграфіі часта касцёл пры кляштары аўгусцінцаў не атаесамляецца з касцёлам св. Тройцы, аднак яшчэ ў 1930 г. аўгусцінскі манах айцец Гжэгаж Ут пісаў пра канфлікт Мацея, капелана касцёла св. Мікалая, у 1522 г. з манахамі кляштара аўгусцінцаў пры касцёле св. Тройцы з-за самавольнае заняццё ўладанняў аўгусцінцаў, пазначаючы, што менавіта аўгусцінцам належаў касцёл св. Тройцы. Гл. больш: Uth G., *Szkic historyczno – biograficzny zakonu augustjańskiego w Polsce*. Kraków, 1930. Стар. 74–75.
- 51 *Kodeks dyplomatyczny...* Стар. 474.
- 52 Гл. параўн. Borowik P. *Jurydyki...* S. 111.
- 53 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 15–16.
- 54 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 16.
- 55 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 16v.
- 56 Gozdawa M., *Augustjanie w Brześciu Literwskim. (Notatka historyczna) / Rocznik towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie*, 1909. Т. III. Wilno, 1910. S. 95; Uth G., *Szkic...* S. 75.
- 57 Hardziejū J., *Źródła do dziejów Grodna w zbiorach krakowskich...* S. 29.
- 58 *Kodeks dyplomatyczny...* S. 474.
- 59 Gozdawa M., *Augustjanie...* S. 95; Uth G., *Szkic...* S. 75.

60 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 22v.

61 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 13–13v.

62 Acta decanatus Grodnensis... Арк. 22v–23.

63 Gozdawa M., Augustjanie... S. 95; Uth G., Szkic... S. 75.